

Juusten lähetettiin rauhanneuvotelulähetystön mukana Moskovaan. Matka oli epäonnistunut ja lähettiläät joutuivat vankeuteen. Vankeudessa Juusten kirjoitti postillan ja katekismuksen, jotka kuitenkin ovat hävinneet. Hän piti myös päiväkirjaa, josta myöhemmin muokasi matkaraportin. Juusten sai lähettiläsmatkan jälkeen aatelisarvon, mutta menetti terveytensä. Viimeisinä vuosinaan hän kirjoitti latinankielisen piispainkronikan, josta on säilynyt useita käsikirjoituksia. Sen varaan Henrik Gabriel Porthan rakensin Suomen historian perusteoksen.

Mikä oli Agricolan perintö, johon kirjan otsikko viittaa? Paulus Juusten jäi Heinisen mukaan aikalaisensa Mikael Agricolan varjoon. Heininen mainitsee, että Juustenin piispainkronikassa Agricolan elämäkertaa leimaa sekä ihailu että kateus. Agricola oli hyvin lahjakas, eikä hän piilottanut lahjakkuuttaan vaan oli tuottelias kirjoittaja ja kääntäjä. Juusten ei ollut yhtä lahjakas tai tuottelias, mutta kuten Heininen asian ilmaisee, oli hänellä enemmän aikaa. Juustenin ansiot tulivatkin esiin ennen kaikkea piispanviran hoitamisessa. Hän johti Viipurin ja Turun hiippakuntia yhteensä kaksikymmentä vuotta ja vakiinnutti vaikeissa oloissa kirkollisen järjestyksen kiertokirjeillään ja statuuteillaan. Juustenin piispainkronikka on Suomen keskiajan ja reformaatiokauden tärkein kertova lähde ja kirjoittaja itse ensimmäinen nimeltä tunnettu historiankirjoittajamme.

Kuten kirjan takakannessa mainitaan, on *Agricolan perintö* ensimmäinen kokonaisuus Paulus Juustenin elämästä ja kirjallisesta tuotannosta. Tämän tavoitteen kirja täyttääkin erinomaisesti. Kirjasta saa hyvän käsityksen niin Juustenin elämänvaiheista kuin häntä ympäröineestä poliittisesta ja kirkollisesta tilanteesta. Heinisen ansioksi on luettava se tarkkuus, jolla hän on lukenut lähteitään. Esimerkiksi kuvaus Juustenin ylioppilaselämästä Wittenbergissä on antoisaa luettavaa. Heini-

nen kuvaa tarkoin, kuinka ruotsalaiset opiskelijat joutuivat keskenään riitaan, ja miten ”voimakasrakenteinen suomalainen” otti siihen osaa. Juustenista piirtyvä kuva saa hauskoja, inhimillisiä piirteitä ja pitää lukijan otteessaan.

Agricola asui suurimman osan elämästään Turussa, kun taas Juusten muutti usein ja oli monessa mukana, kuten Heinisen kokoamasta Agricolan ja Juustenin elämänvaiheita summaavasta taulukosta (s. 168) käy ilmi. Jäin pohtimaan, onko Paulus Juusten jäänyt Mikael Agricolan varjoon oikeastaan siksi, ettei hänellä ollut samalla tavoin mahdollisuutta keskittyä kirjoittamiseen? Kirkkohistoriallisesta näkökulmasta katsottuna vaikuttaa siltä, että Juusten oli merkittävämpi kirkon tulevaisuuden rakentaja kuin Agricola. Siinä missä Agricola keskittyi käännös- ja kirjoitustyöhön ja toimi kolme vuotta Turun piispana, toimi Juusten opintojensa ja rehtorinkausien jälkeen yhteensä kaksikymmentä vuotta piispana.

Agricolan perintö on varsin miellyttävää luettavaa. Heininen on taitava sanankäyttäjät ja osaa temmata lukijan mukaansa. Lukijalle käy myös selväksi, että kirjoittaja tuntee aihepiirin kuin omat taskunsa. Tähän liittyy myös kirjan ainoa heikkous. Jotta lukija pysyy mukana Paulus Juustenin matkassa, vaaditaan häneltä historian tuntemusta. Heininen käsittelee Paulus Juustenin elämänvaiheiden ja kirjallisen tuotannon lisäksi runsaasti eri tilanteisiin johtaneita syitä ja seurauksia, henkilöitä ja ilmiöitä. Välillä lukijan on palattava taaksepäin saadakseen taas kiinni langanpäästä. Tämä ei kuitenkaan mielestäni haittaa lukukokemusta.

Heinisen kirjan lähde- ja kirjallisuusluettelo on vakuuttava. Hän on käyttänyt hyödykseen runsaasti aikakautta kuvaavia ja avavia lähteitä ja tutkimuskirjallisuutta. Kirjan voi lukea vain teoksena, joka esittelee Paulus Juustenin elämän ja tuotannon tai yksityiskohtaisena tietopakettina, josta voi ammentaa lisäsel-

vyyttä erityiskysymyksiin, sillä tekstin alaviitteet tarjoavat halukkaalle runsaasti lisätietoa. Kirjaa voi suositella jokaiselle reformaatiokauden historiasta kiinnostuneelle, niin tieteenharjoittajalle kuin maallikollekin.

EVA THÖLIX
TEOL. MAIST., VAASA

GUSTAV BJÖRKSTRAND
Jacob Tengström:
Universitetsman, kyrkole-
dare och nationsbyggare.
Helsingfors: Svenska litte-
raturskapskapet i Finland
2012. 558 s.

Suomen ensimmäinen arkkipiispa oli myös valtiomies ja arkkipiispa juuri tämän takia. Kirjan kansikuva, J. E. Lindhin maalaus vuodelta 1830 esittää Tengströmin kaulassaan Aleksanteri I:n lahjoittama briljanttikoristeinen piispanristi ja rinnuksissaan kolme muuta ristiä ja kaksi tähteä. Yksi niistä, Pohjantähden ritarikunnan risti, periytyi aikaisemman isänmaan ajoilta (nykyään Ruotsin valtio jakaa sitä muun muassa naapurimaan presidenttien puolisoille), muut olivat keisarin armonosoituksia. Aikalaisissa herätti pahennusta ja kateutta varsinkin piispan vielä sotatekevänä 1808 vastaanottama Pyhän Annan ensimmäisen luokan ritarimerkki. Piispanristin Tengström sai seuraavana vuonna, jolloin myös hänen lapsensa korotettiin aatellisäätyyn isänsä ansioitten perusteella ja vanhin tytär nimitettiin keisarinnojen hovineidiksi. Piispa sai Närpiön rikkaan seurakunnan ylimääräiseksi palkkapitäjäkseen vuonna 1811, Vladimirin toisen luokan suurristin 1819 ja Pyhän Annan suurristi briljanttien kera kruunajaisvuonna 1826. Viimeksi mainittuun liittyi huomattava eläke, jota korotettiin vuonna 1829.

”Maanpetturuudessa on kysymys ajankohdasta”, sanoi Tengström-

min ikätoveri ja piispakollega Charles Maurice de Talleyrand-Périgord, joka palveli puolta tusinaa peräkkäistä Ranskan hallitusta. "Haaksirikkojen jälkeen täytyy olla luotseja pelastamassa uhreja. Minä ohjaan heidät johonkin satamaan, samantekevää mihin, kunhan he pääsevät turvaan." Tengströmin perustelut olivat samanaikaiset. "On samantekevää, minkä hallituksen alaisina elämme, kunhan saamme elää turvassa ja rauhassa", hän oli opettanut jo kaksikymmentä vuotta ennen valtavaihdosta. Nationalismin henki, joka oli tuottava alkaneelle vuosisadalalle sekä siunausta että kirousta, ei ollut vielä herännyt.

Tengström näytteli yhtä pääroolia Suomen siirtyessä Venäjän alaisuuteen, mutta tutkimus on käsitellyt runsaasti myös hänen akateemista ja piispaallista toimintaansa. Ensimmäisen elämäkerran laati M. G. Schybergson 1899, Gabriel Nikanderin väitöskirja (1913) selvitti hänen oppineen ja kirkollisen uransa Ruotsin vallan aikana, ja Eric Anthoni myöhemmän piispuuskauden kaksiosaisessa teoksessaan (1928). Tekijät kuuluivat suomenruotsalaisten historioitsijoiden kärkiryhmään, ja heidän monografiansa ovat pätevää työtä, joskin hieman vanhentuneita. Björkstrand on itse julkaissut ja analysoinut Tengströmin kirkkolakiehdotuksen (1998, 2007): nämä tutkimukset ovat parasta mitä kirkko-oikeutemme historiasta on kirjoitettu Erkki Kansanahon ja Kauko Pirisen jälkeen.

Elämäkerta käsittelee tasapuolisesti ja perusteellisesti Tengströmin elämänvaiheet. Myös taustoitus on pätevää. Tengström osasi lukea ajan merkkejä, ja ne olivat toisenlaisia Aleksanterin kuin Kustaa III:n päivinä. Valistuskauden usko järkeen ja ihmisen hyvyyteen oli kantanut katkeria hedelmiä. Vallankumouksen sodissa oli vuotanut verta ennennäkemättömän paljon, ja niiden päätyttyä palattiin vanhaan. Viisas seuraaja aikaansa. Nuoren turkulaismaisterin valistusteologiset näkemykset

ja arkkipiispan konservatiivinen linja olivat molemmat ajan todellisten vaatimusten mukaisia.

Harva Turun piispa on kunnostautunut systemaattisen teologian alalla, eikä tästä ole ollut vahinkoa. Tengström oli koulutukseltaan humanisti. Hänen lähimmät edeltäjensä olivat luonnontieteilijöitä, ja hänen kolmen seuraajansa teologinen oppineisuus oli vaatimaton. Teologia ei ollut vielä eriytynyt muista tieteistä eikä kirkko yliopistosta. Kun kirkko ja valtio olivat yhtä, piispa oli sekä maallinen että hengellinen virkamies. Växjön Esaias Tegner ja Härnösandin Frans Michael Franzén istuivat Ruotsin akatemiassa, ja heidät tunnetaan muista kuin kirkollisista ansioistaan. Runoilijapiispojen sarjaan pyrittiin liittämään myös Porvoon lukion lehtori J. L. Runeberg, joka jäi kahden äänen päähän kolmannesta vaalisijasta Kuopion ensimmäisessä piispanvaalissa 1850.

Tengström oli suunnittelija ja praktikko, joka onnistui järjestämään yliopiston teologikoulutuksen muotoon, jonka perusteet ovat pitäneet nykypäivään saakka. Häntä voidaan kutsua suomalaisen käytännöllisen teologian isäksi. Hän sai johdettavakseen reformaation juhluvuonna 1817 komiteat, joiden tehtävänä oli laatia uusi käsikirja, katekismus, virsikirja ja kirkkolaki. Ne tarvittiin osoittamaan, että Suomen hiippakunnat eivät enää olleet osa Upsalan kirkkoprovinsia, vaan päättivät itse kirkollisista oloistaan, keisarin suojeluksessa. Komiteat saivatkin työnsä päätökseen, mutta vasta vuosisadan loppupuolella.

Tengström karttoi suoraa kosketusta seurakuntiin. Hän puuttui niiden ongelmiin kiertokirjeillään sekä vaatimalla rovasteja tekemään tarkastuksia ja raportoimaan niistä. Itse hän löi laimin kirkkolain määräyksen ja teki ainoastaan kaksi lyhyttä tarkastusmatkaa, nekin Uudellemaalle. Kritiikkiin hän vastasi vetoamalla sairaalloisuuteensa. Se voidaan ainakin osaksi luokitella hienostopiireissä muotiin tulleeeksi hypokondriak-

si, eikä se estänyt täysimittaista työtä tuomiokapitulissa (mikä ei hänen mukaansa vaatinut suurtakaan taitoa) tai kirjoituspöydän ääressä, ei myöskään matkoja Pietariin ja Närpiöön. Kun hänen seuraajansa (sairaaloinen hänkin) aloitti virkakautensa puolen vuoden vaivalloisella tarkastusmatkalla, ei hiippakunnan pohjoisosissa ollut nähty piispaa puoleen vuosisataan.

Tengströmiä moitittiin myös sukusua suosimisesta. Hän huolehti siitä, että hänen poikansa, veljenpoikansa, entiset tai nykyiset kotiopettajat pääsisivät urallaan eteenpäin. Kotiopettajiin kuului isän serkku J. L. Runeberg, joka nai Tengströmin veljentyttären Fredrikan. Nepotismisyytteessä on perää, mutta tapa oli tuolloin yleinen sekä kirkossa että yliopistossa – tuntematon se ei ole myöhemminkään. On sitä paitsi ero suosia lahjakkaita kuin lahjattomia, eikä Tengströmin laajan klaanin kyvykkyyttä ole kiistetty.

Suvun suosinta toi myös murhetta. Nuorin poika, aliluutnantti Anton Fredrik af Tengström halusi Viaporin varuskunnasta rintamalle. Isä kääntyi kenraalikuvernöörin ja keisarin puoleen, joka antoi erivapauden siirtoon valtakunnan eteläräjälle. Aliluutnantti ehti osallistua kahteen taisteluun turkkilaisia vastaan, mutta kuoli sitten kuumeseen.

Teoksesta on rajattu pois perusteellisempi esitys Tengströmistä historioitsijana. Tämä ansaitsee oman tutkimuksensa. Tengström oli Portanin oppilas ja jatkoi tämän työtä aloittamalla modernin suomalaisen kirkkohistorian kirjoituksen. Hän laati elämäkerrat edeltäjistään Johannes Terseruksesta ja Isaacus Rothoviukselta, ja sarjaa jatkoi hänen veljenpoikansa J. J. Tengström kirjoittamalla Johannes Gezelius vanhemmasta ja nuoremasta. Arkkipiispa julkaisi myös kolmiosaisen selvityksen hiippakunnan seurakunnista ja papiston palkkauksesta, yhdeksän nidettä Suomen kirkkohistorian lähteitä ja pani alulle hiippakunnan pai-

menmuiston. Hänen vävynsä W. G. Lagus jatkoi lähdejulkaisujen sarjaa ja julkaisi hiippakunnan kierto- kirjeet. Tällä tavoin Tengström ja hänen sukupiirinsä pelastivat jälki- maailmalle runsaasti lähdeaines- ta, joka tuhoutui Turun palossa. Tie- teenalaa vei sittemmin eteenpäin Matthias Akiander, kunnes vihdoin Herman Råbergh kotiutti sen teolo- giseen tiedekuntaan ensimmäisenä kirkkohistorian professorina, jonka teoksia myös myöhempi tutkimus on hyödyntänyt.

Björkstrandin laajassa teokses- sa on muutamia pikkulupsahduksia, mutta kokonaiskuvaan ne eivät vai- kuta ja ovat samoin niukkojen pai- novirheitten tavoin oikaistavissa odotettavissa olevassa suomenkieli- sessä laitoksessa. Svenska Litteratur- sällskapet on kustantanut teoksen, samoin kuin ensimmäisen Tengströ- min elämäkerran runsaat sata vuot- ta sitten. Ulkoasu on huoliteltu ja kuvitus onnistunut, joskaa suu- ret maalaukset Porvoon maapäivis- tä eivät pääse oikeuksiinsa musta- valkoisina ja puolen sivun kokoisina. Noottiapparaatissa tuntuu turhalta toistaa viitatus teoksen nimi paris- sakymmenessä samalle aukeamalle sijoitetussa viitteessä; esimerkiksi Kirkkohistoriallisen seuran omaksu- ma tapa olisi säästänyt tilaa.

Jacob Tengström kirjoitti 1795 ensimmäisen suomalaisen piispa- elämäkerran. Niitä on sittemmin kertynyt (omaelämäkerrat ja muiste- lot pois lukien) puolen sataa. Björk- strandin teos on lajin parhaimmis- toa, samaa korkeaa tasoa kuin toi- sesta keisariajan merkittävästä kir- konjohtajasta Edvard Bergenhei- mistä laadittu.

**SIMO HEININEN
PROF., HELSINKI**

SEPPO SUOKUNNAS Evangelisen liikkeen isä F. G. Hedberg 1811– 1893. Helsinki: Aurinko Kustannus 2011. 289 s.

Dosentti Seppo Suokunnas on kir- joittanut 1800-luvulla eläneen herä- tysliikejohtajan Fredrik Gabriel Hed- bergin (1811–1893) elämäkerran. Teos ilmestyi Hedbergin syntymän 200-vuotismuistoksi ja se julkistet- tiin Hedbergin syntymäkodin mai- semissa Raahessa Suomen luterilai- sen evankeliumiyhdistyksen kesä- juhlien yhteydessä. Elämäkerran ti- laamisesta dosentti Suokunnaalta päätti evankelisen liikkeen historia- toimikunta, johon kuuluvat profes- sori Jouko Talonen, dosentit Kyllikki Tiensuu ja Seppo Suokunnas, teolo- gian tohtorit Reijo Arkkila ja Teemu Kakkuri sekä Lasse Nikkarikoski. Juh- lavuonna ilmestyi myös artikkeliko- koelma *Juhlakirja* ja teeman ympä- rille järjestettiin Helsingin yliopistol- la pienimuotoinen kirkkohistorialli- nen seminaari.

Kaikkiaan Hedbergin juhlavuo- den viettäminen oli vaimeampaa kuin samalle vuodelle osunut Laes- tadius-juhlinta puhumattakaan maallikkojohtaja Paavo Ruotsalai- sen ympärille kasautuneesta kuor- rutuksesta. Tämä ei kerro ainoastaan 1800-luvun johtajien nykyisistä seu- raajista ja seuraamisesta, vaan myös heistä itsestään. Hedberg ei ollut mikään ”pohjolan pasuuna” eikä hän- nen sanontojaan kulje kansanperin- teen kerääjien konteksteissa. Hedbergin teologiasta voi tehdä tasokkaan sys- temaattisen teologian gradun, mut- ta oopperalavalle hän ei nouse. Hy- vä, jos edes kesäteatteriin. Suokun- nas tavoittaa biografiassa hyvin täl- laisen Hedbergin hahmon. Hän seuraa aiempia elämäkerrallisia esi- tyksiä ja valitsee Hedbergin konteks- tiksi herätysliikkeet ja niiden teolo- gian. Sen Suokunnas tekee ansiok- kaasti, mutta puutteet ovat myös yhtä ilmeiset. Kosketuspinnat Suo- men 1800-luvun historiaan ja kirk-

koon jäävät satunnaisiksi ja ohuiksi ja Hedbergistä tulee ikään kuin itse itsensä konteksti.

Suokunnaan teos on kolmas var- sinainen Hedberg-elämäkerta. En- simmäisen, *Fredrik Gabriel Hedberg, hans lif och verksamhet* (1896), kir- joitti Hedbergin vävy Ludvig Wen- nerstöm jo kolmen vuoden kuluttua Hedbergin kuolemasta. Seuraavan laati Åbo Akademin kirkkohistorian professori W. A. Schmidt 1948. Hed- berg on luonnollisesti vahvasti esil- lä myös professori Lauri Koskenni- men kirjoittamassa evankelisen liik- keen historian ensimmäisessä osas- sa (1967) sekä hänen edeltäjänsä Lauri Takalan historiasarjan kaikissa kolmessa osassa (1929–1948). Kos- kenniemi on myös toimittanut ja jul- kaissut paljon Hedbergin omia teks- tejä. Arvokasta Hedberg-tutkimusta on tehnyt myös rovasti Esa Santa- kari, joka on teoksissaan keskittynyt kellosepän tarkkuudella evankeli- suuden varhaisvaiheisiin.

Hedbergin ja evankelisuuden ensimmäisten vuosien tutkimuk- sen päälinjauksiin vaikutti päähen- kilö itsekkin. Hän kirjoitti evankelisen liikkeen varhaisvaiheista kuvauksen *Historisk Inledning* ja oli myös kir- jeenvaihdossa Matthias Akianderin kanssa. Näin sekä evankelisen liik- keen omien historiankirjoittajien et- tä Akianderin *Historiska upplysnin- gar om religiösa rörelserna i Finland i äldre och senare tider* -teoksen ku- vaukset ovat seuranneet Hedber- gin omia näkemyksiä. Niinpä Hed- bergistä on tullut Suokunnaan teok- sen otsikon mukaisesti evankelisen liikkeen isä. Muut ovat jääneet sta- tisteiksi ja heidät on esitelty yleensä vain suhteessa Hedbergiin.

Suokunnas jäsentää Hedbergin elämän samoihin taitekohtiin kuin Schmidt 60 vuotta sitten. Jaksot seuraavat uraa seurakuntapappina. Schmidtin aikana oli tarpeen koros- taa Hedbergin kirkollisuutta, nyt oli- si voinut taitekohtia etsiä muiltakin vuosilta, esimerkiksi teoksen nimen pääteemaa seuraamalla. Seitsemän- nessä luvussa Suokunnas hylkää